

Цимбалюк С. О.

доктор економічних наук, професор, декан факультету управління персоналом, соціології та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна, tsymbaliuk.svitlana@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6194-4035>

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті наголошується, що імплементація пріоритету соціальної інклюзії має стати невід'ємною складовою політики закладів вищої освіти (ЗВО) у зв'язку зі збільшенням чисельності осіб, які мають проблеми зі здоров'ям, що створює бар'єри для здобуття освіти та продовження роботи за раніше здобутою професією. Метою дослідження є аналіз підходів до формування індикаторів соціальної інклюзії та розроблення методичних засад оцінювання соціальної інклюзії в закладах освіти. На основі критичного узагальнення сформульовано методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії у ЗВО. В основу методології формування такого інструментарію покладено сучасне бачення соціальної інклюзії в освіті як залучення всіх здобувачів, незалежно від їхніх характеристик. Виконано порівняльний аналіз підходів різних міжнародних організацій і науковців до розроблення індикаторів соціальної інклюзії. На основі узагальнення різних підходів до виокремлення зазначених індикаторів та з урахуванням сформованих методичних засад запропоновано індикатори соціальної інклюзії для ЗВО. Для формування індикаторів застосовано підхід «вхідні ресурси – процеси – результати». Індикатори вимірювання вхідних ресурсів сформовано за такими вимірами: політика, освітній простір і фінансові ресурси, комунікація, навчальні плани та матеріали, підготовка викладачів і лідерство, освітній менеджмент. Індикатори вимірювання освітнього процесу охоплюють показники в розрізі таких вимірів: клімат у ЗВО, викладання та дидактичні практики, організація навчання й індивідуальна підтримка. Індикатори вимірювання результатів містять показники, котрі характеризують залученість і успішність здобувачів. Для визначення достовірності та значущості сформованих індикаторів соціальної інклюзії використано метод експертного опитування. ЗВО можуть застосовувати запропонований інструментарій для оцінювання реалізації пріоритету соціальної інклюзії на інституційному рівні.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, здобувачі вищої освіти, соціальна інклюзія, індикатори соціальної інклюзії.

JEL classification: I23, I24, J14, J15, J16.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-4-113-126.

Повномасштабна війна на території України призводить до збільшення чисельності осіб, які мають проблеми зі здоров'ям, що створює бар'єри для навчання здобувачів освіти й унеможлиблює продовження роботи за освітою та про-

фесією для осіб, які раніше здобули освіту. Унаслідок тимчасової окупації частини території України, руйнування житла, підприємств чимала частина населення змушена змінити місце проживання й шукати нову роботу.

© Цимбалюк С. О., 2024

Урядом і громадськими організаціями запроваджено низку програм та ініціатив щодо соціального захисту й інтеграції осіб, які постраждали внаслідок війни, зокрема військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб. Важливими напрямками є перепідготовка військовослужбовців і цивільного населення, навчання та допомога в започаткуванні своєї справи й інтеграції в ринок праці. У зв'язку з цим імплементація пріоритету соціальної інклюзії має стати невід'ємною складовою політики ЗВО.

Останніми роками з'явилася низка міжнародних і національних ініціатив щодо імплементації пріоритету соціальної інклюзії в академічне середовище. Серед пріоритетів розвитку вищої освіти до 2030 р., визначених Римським міністерським комюніке для країн, що входять до Європейського простору вищої освіти, – інклюзивність, яка передбачає рівноправний доступ кожного, хто навчається, до вищої освіти й повну підтримку в завершенні навчання та підготовки [1].

У Тиранському міністерському комюніке також підкреслено важливість побудови інклюзивного Європейського простору вищої освіти, здатного стати основою згуртованої, стійкої та мирної Європи, де здобувачі мають повну підтримку на всіх етапах їхніх освітніх траєкторій завдяки політиці щодо доступу до вищої освіти та її завершення, незалежно від їхнього походження чи відправної точки [2].

До пріоритетів розвитку вищої освіти, визначених Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, належать інклюзивність, доступність, рівність і різноманітність [3].

Метою дослідження є аналіз підходів до формування індикаторів соціальної інклюзії та розроблення методичних засад її оцінювання в закладах вищої освіти.

Традиційно поняття «інклюзія» охоплювало осіб з особливими потребами. Досліджуючи це питання, П. Коллінз робить акцент на бажанні запропонувати здобувачам рівноправний та інклюзивний досвід [4]. С. Джексон [5], С. Морріс, Е. Мільтон, Р. Голдстоун [6], П. Шреста та П. Бхаттарай [7] зосереджують увагу на інклюзії здобувачів з інвалідністю. Хоча дослідники наголошують на різних аспектах, усі вони використовують соціальну модель інвалідності для обґрунтування доцільності запровадження інклюзивного навчання.

Останніми роками погляд різних міжнародних організацій і дослідників системи освіти змінився, й інклюзія стосується залучення всіх здобувачів, незалежно від їхніх характеристик. Інклюзивна освіта, як визначено в Саламанській декларації та рамці дій щодо освіти осіб з особливими потребами, сприяє визнанню необхідності працювати над створенням «закладів для всіх», які поважають відмінності, підтримують навчання й реагують на індивідуальні потреби [8].

Калійське зобов'язання щодо рівності та інклюзії в освіті визначає інклюзію як трансформаційний процес, що забезпечує повну участь і доступ до якісних можливостей навчання для всіх людей, поважаючи й цінуючи різноманітність та використовуючи всі форми дискримінації [9].

Міжвідомча мережа з питань освіти в умовах надзвичайних ситуацій трактує інклюзивну освіту як забез-

печення присутності, участі та досягнень усіх здобувачів, незалежно від статусу, раси, статі, національності, етнічного походження, інвалідності, мови, релігії та інших ознак, в якісному навчанні [10].

На думку ЮНЕСКО, головне завдання інклюзії в освіті – не залишити без уваги жодного здобувача. Інклюзивна освіта має на меті забезпечити реалізацію кожною людиною свого права на доступ до якісної освіти впродовж життя. При цьому беруться до уваги потреби кожного. Інклюзивна освіта спрямована на виявлення й усунення всіх бар'єрів на шляху до освіти [11].

Серед основних характеристик інклюзивної освіти, виокремлених ЮНІСЕФ, – зміна системи під здобувача, а не здобувача під систему, оскільки проблема виключення полягає в системі, а не в людині чи її особливостях [12].

І. Турчина зауважує, що інклюзія спрямована на участь усіх суб'єктів у діяльності закладу освіти, а також на координацію заходів із метою залучення кожного та базується на принципах відкритості й залученості [13].

Проектом ОЕСР «Освіта для інклюзивних суспільств» передбачено шість основних вимірів соціальної інклюзії, а саме: міграція; етнічні групи, національні меншини та корінні народи; гендер; гендерна ідентичність і сексуальна орієнтація; особливі освітні потреби та обдарованість. Проєкт визначає два узагальнених фактори, які можуть спричиняти відмінності в освітніх результатах і впливати на інклюзивність освітніх систем, – соціально-економічний статус та географічне розташування здобувачів [14].

Мінімальні стандарти інклюзивної освіти Міжвідомчої мережі з питань освіти в умовах надзвичайних ситуацій охоплюють п'ять сфер:

- базові стандарти (участь громади, ресурси, координація, оцінювання, стратегії реагування, моніторинг і оцінка);

- доступ та освітнє середовище (рівний доступ, захист і добробут, інфраструктура та послуги);

- викладання й навчання (навчальні програми, підтримка професійного розвитку, викладання та освітні процеси, оцінювання освітнього процесу);

- викладачі та інші працівники освіти (добір, умови праці, підтримка й нагляд);

- політика в галузі освіти (законодавство та формування політики, планування й реалізація політики) [10].

З метою визначення напрямів імплементації пріоритету соціальної інклюзії в академічному середовищі важливо розробити *інструментарій оцінювання* та сформувати *індикатори соціальної інклюзії*. Індикатори є обов'язковим інструментом під час окреслення цілей щодо імплементації пріоритету соціальної інклюзії. Такі індикатори є важливими для оцінювання досягнення поставлених цілей, роблять акцент на пріоритетних напрямах, процедурах і показниках. Вони є важливим інструментом самооцінювання закладів освіти щодо реалізації пріоритету соціальної інклюзії. За результатами оцінювання визначаються напрями вдосконалення політик, процесів і процедур.

Різні погляди й підходи до тлумачення соціальної інклюзії в освіті ускладнюють розроблення інструментарію для її моніторингу та оцінювання. Науковці часто використо-

вують різні набори характеристик та індикаторів для її дослідження. Крім того, більшість організацій і дослідників [10; 15–20] займалися розробленням інструментарію для оцінювання соціальної інклюзії в середній освіті. Однак вища освіта має свою специфіку, а отже, частина індикаторів, які можуть використовуватися для дослідження соціальної інклюзії в закладах середньої освіти, є неприйнятною для ЗВО, зокрема університетів. Під час формування індикаторів важливо враховувати специфіку організації освітнього процесу й навчання та контингент здобувачів.

ОЕСР пропонує застосовувати як методологічне підґрунтя формування набору показників підхід «*вхідні ресурси – процеси – результати*». Вхідні ресурси охоплюють політику, фінансові ресурси, підготовку викладачів, освітній простір. Під процесами мається на увазі викладання й дидактичні практики, клімат, індивідуальна підтримка. Взаємодія між вхідними ресурсами та процесами призводить до результатів. Основними результатами є успішність (навчання, працевлаштування, well-being) і залученість здобувачів [17].

Болонською робочою групою з питань соціального виміру розроблено індикатори вимірювання прогресу в упровадженні принципів соціального виміру вищої освіти для Європейського простору вищої освіти. Соціальний вимір передбачає наявність конкретних і наскрізних політик, спрямованих на створення інклюзивного середовища у вищій освіті, в якому контингент здобувачів, що вступають до ЗВО, навчаються й здобувають вищу освіту на всіх рівнях, відповідає гетерогенному соціаль-

ному профілю суспільства. Крім того, соціальний вимір охоплює бажане інклюзивне середовище у вищій освіті, яке сприяє рівності, різноманітності та реагує на потреби місцевих громад [21].

Коаліцією Нью-Джерсі за інклюзивну освіту запропоновано такі групи якісних показників інклюзивної освіти: 1) лідерство; 2) клімат у закладі; 3) планування та участь; 4) освітні програми, викладання й оцінювання; 5) планування та розроблення програми; 6) упровадження й оцінювання програми; 7) індивідуальна підтримка здобувачів; 8) партнерство сім'ї та закладу; 9) спільне планування й викладання; 10) професійний розвиток; 11) планування постійного вдосконалення найкращих практик [18].

В основі методики дослідження інклюзії К. Хаббард і П. Гауторп – рамка інклюзивної вищої освіти, яка містить п'ять сфер діяльності, котрі сприяють інтеграції принципу інклюзії в практику діяльності закладу освіти, а саме: структури та процеси, розроблення й реалізація освітньої програми, оцінювання та зворотний зв'язок, спільнота й належність, шляхи до успіху [22].

Методологія оцінювання рівня імплементації пріоритету соціальної інклюзії, запропонована групою дослідників на чолі з Ф. Кайзером, базується на наборі індикаторів соціального виміру, які охоплюють п'ять етапів освітнього циклу: залучення, доступ, участь/прогрес (включаючи вступ), успіх і результати вищої освіти. Набір індикаторів на всіх етапах освітнього циклу включає різноманітність викладачів і здобувачів та політику інклюзивності й орієнту-

ється на забезпечення принципу справедливості та врахування потреб зацікавлених сторін [23].

З метою дослідження рівня імплементації пріоритету соціальної інклюзії Т. Бут і М. Ейнскоу запропонували індекс інклюзії. Він визначається за низкою індикаторів, які охоплюють три основних виміри інклюзії в освіті:

- створення інклюзивної культури;
- розроблення інклюзивної політики;
- розвиток інклюзивних практик [16].

На основі здобутків Франції щодо реалізації пріоритету соціальної інклюзії А. Еглер запропонувала методичку для дослідження рівня інклюзії у ЗВО. Ця методика ґрунтується на оцінюванні інклюзії за сукупністю індикаторів, згрупованих за основними стейкхолдерами в розрізі чотирьох вимірів. Такими стейкхолдерами є здобувачі, співробітники, випускники й партнери. Виміри охоплюють соціальну відкритість, гендер, ідентичність та інвалідність. Окрім цього, дослідниця виокремила чотири загальних показники, як-от:

- відсоток працівників, обізнаних з інклюзивністю;
- внутрішня комунікація на інклюзивні теми;
- зовнішня комунікація на інклюзивні теми;
- наявність звітності [24].

Сформулюємо основні *методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії у ЗВО*:

- Методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії мають ґрунтуватися на сучасних поглядах міжнародних організацій і науковців на соціальну

інклюзію в освіті, згідно з якими остання стосується забезпечення представництва різних соціальних груп.

- Під час розроблення індикаторів соціальної інклюзії потрібно враховувати основоположні принципи щодо її тлумачення. У зв'язку з цим слід розробити індикатори, котрі віддзеркалюють наявність вхідних ресурсів, освітній процес та результати.

- Індикатори соціальної інклюзії мають бути простими та зрозумілими.

- Важливо мати інформаційну базу за відповідними індикаторами.

- Перелік індикаторів розробляється для дослідження соціальної інклюзії на інституційному рівні – для закладу освіти.

Індикатори можуть бути кількісними та якісними, об'єктивними й суб'єктивними. Суб'єктивні індикатори відображають суб'єктивні оцінки учасників освітнього процесу (здобувачів, викладачів) і стейкхолдерів (роботодавців, випускників та ін.) успіху/прогресу в імплементації пріоритету соціальної інклюзії.

Варто зазначити, що набір індикаторів може змінюватися залежно від цілей дослідження, стратегії розвитку вищої освіти та закладу, зовнішнього й внутрішнього середовища закладу тощо.

На основі узагальнення різних підходів до виокремлення індикаторів соціальної інклюзії та з урахуванням сформованих методичних засад нами запропоновано індикатори соціальної інклюзії для ЗВО, які наведено в табл. 1.

Для визначення *достовірності та значущості сформованих індикаторів* використано метод експертного опитування. У табл. 2 наведено основні характеристики експертів, які взяли

Індикатори соціальної інклюзії для закладів вищої освіти

Виміри	Індикатори
А. Індикатори вимірювання вхідних ресурсів	
A.1. Політика	A.1.1. Наявність інституційної політики щодо інклюзії A.1.2. Наявність звітності щодо імплементації пріоритету інклюзії
A.2. Освітній простір і фінансові ресурси	A.2.1. Наявність системи квотування бюджетних місць для здобувачів із соціально незахищених груп населення A.2.2. Наявність системи грантів, стипендій, кредитів на навчання для соціально незахищених здобувачів A.2.3. Наявність/відсоток витрат на створення інклюзивного безбар'єрного освітнього простору A.2.4. Наявність інклюзивного безбар'єрного освітнього простору A.2.5. Забезпеченість необхідними ресурсами (харчуванням, підручниками тощо) соціально незахищених здобувачів
A.3. Комунікація	A.3.1. Наявність інформації про заклад, освітні програми для осіб, які мають порушення (шрифт Брайля), або мовами, відмінними від української A.3.2. Використання в документах та інформаційних матеріалах, зокрема розміщених на вебсайті закладу, недискримінаційної й гендерно чутливої мови
A.4. Навчальні плани та матеріали	A.4.1. Надання можливостей побудови індивідуальних освітніх траєкторій з урахуванням досвіду та потреб здобувачів A.4.2. Наявність адаптованих навчальних матеріалів і допоміжних пристроїв для надання освітніх послуг для осіб з особливими освітніми потребами
A.5. Підготовка викладачів	A.5.1. Наявність програм професійного розвитку викладачів у сфері інклюзивної освіти A.5.2. Наявність програм професійного розвитку викладачів із викладання в мультикультурному середовищі A.5.3. Наявність програм професійного розвитку викладачів із використання студентоцентризованих методик викладання A.5.4. Наявність/результати самооцінювання викладачів щодо здатності використання інклюзивних методів навчання та викладання в мультикультурному середовищі
A.6. Лідерство	A.6.1. Володіння керівником знаннями щодо інклюзивної освіти A.6.2. Наявність посадової особи, відповідальної за реалізацію інклюзивної освіти
Б. Індикатори вимірювання освітнього процесу	
B.1. Клімат у ЗВО	B.1.1. Проведення заходів з імплементації інклюзивної політики та протидії булінгу B.1.2. Проведення заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я B.1.3. Залучення органів студентського самоврядування до заходів з імплементації інклюзивної політики B.1.4. Відчуття безпеки здобувачами, котрі мають особливі освітні потреби та різні характеристики (вік, гендер, раса, соціальний статус тощо)
B.2. Викладання та дидактичні практики	B.2.1. Наявність модулів (дисциплін, тем кваліфікаційних робіт), які стосуються проблем різноманіття, інклюзії, рівних можливостей, відсутності дискримінації B.2.2. Проведення/участь здобувачів у конкурсах студентських наукових робіт, конференціях, інших наукових заходах, які стосуються проблем різноманіття, інклюзії, рівних можливостей, відсутності дискримінації B.2.3. Залученість здобувачів з особливими освітніми потребами та різними характеристиками до навчальної, наукової, спортивної, культурної діяльності
B.3. Організація навчання	B.3.1. Використання гнучких форм навчання (онлайн, асинхронне, дистанційне тощо) B.3.2. Наявність системи Perezaxування (визнання) результатів попереднього, включеного та неформального навчання B.3.3. Наявність системи нарахування здобувачам балів ЄКТС за волонтерську та громадську діяльність
B.4. Індивідуальна підтримка	B.4.1. Подання викладачами інформації різними способами, зважаючи на культурне, соціально-економічне становище та інші види різноманітності здобувачів B.4.2. Надання здобувачам можливості демонструвати знання та навички в різний спосіб B.4.3. Використання спеціальних засобів, технологій, зокрема цифрових, для здобувачів з особливими освітніми потребами B.4.4. Надання психологічної допомоги здобувачам, які її потребують B.4.5. Наявність програм змішаної мобільності, інтернаціоналізації вдома
В. Індикатори вимірювання результатів	
V.1. Залученість здобувачів	V.1.1. Наявність/відсоток здобувачів, котрі мають особливі освітні потреби V.1.2. Наявність/відсоток здобувачів, котрі мають різні характеристики V.1.3. Відсоток відвідування занять здобувачами з особливими освітніми потребами та різними характеристиками V.1.4. Залученість здобувачів з особливими освітніми потребами та різними характеристиками до участі в конкурсах студентських наукових робіт, конференціях, інших наукових заходах
V.2. Успішність здобувачів	V.2.1. Успішність навчання здобувачів з особливими освітніми потребами V.2.2. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які успішно завершують навчання, до кількості здобувачів, які вступили на навчання V.2.3. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які вступають на магістерський рівень після здобуття бакалаврського рівня V.2.4. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які вступають до аспірантури після здобуття магістерського рівня V.2.5. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які працевлаштовуються після здобуття відповідного освітнього рівня (бакалавр, магістр) за здобутою професією

Складено автором.

Характеристика експертів

Характеристика	Кількість осіб	Відсоток від загальної кількості експертів
<i>Професійна група</i>		
Наукові працівники	3	20
Науково-педагогічні працівники	12	80
<i>Вчене звання</i>		
Професор	8	53,3
Доцент	7	46,7
<i>Науковий ступінь</i>		
Доктор наук	9	60
Кандидат наук (PhD)	6	40
<i>Стаж роботи</i>		
10–20 років	2	13,3
понад 20 років	13	86,7

Складено автором.

участь у визначенні достовірності індикаторів соціальної інклюзії.

Для визначення значущості індикаторів використано метод балового оцінювання, який вважається найпростішим у застосуванні й обробці результатів експертизи. Експертам запропоновано оцінити значущість (вагомість) індикаторів соціальної інклюзії за п'ятибальною шкалою.

За результатами опитування переважна більшість експертів оцінили індикатори соціальної інклюзії на рівні не нижче 3 балів, тобто як важливі, дуже важливі або ключові.

Експертне оцінювання ґрунтується на суб'єктивних даних, тому результати експертизи необхідно перевірити на достовірність. Їх можна використовувати в разі, якщо відхилення в експертних оцінках відповідають нормальному розподілу. Для визначення відповідності експертних оцінок нормальному розподілу потрібно розрахувати середньоквадратичне відхилення та розмах варіації [25].

Середньоквадратичне відхилення обчислюється за формулою:

$$G = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 f}{\sum f}}, \quad (1)$$

де x – оцінка експертів у балах; f – кількість експертів, котрі виставили відповідну оцінку; \bar{x} – середньоарифметичне значення [25].

Розмах варіації є різницею між найбільшою (x_{\max}) і найменшою (x_{\min}) величинами ознаки та визначається за формулою:

$$R = x_{\max} - x_{\min}. \quad (2)$$

Якщо розмах варіації не перевищує шести квадратичних відхилень, то вважається, що статистичні характеристики взаємопов'язані й відповідають нормальному розподілу [25].

Розрахунок середньоквадратичного відхилення для індикатора «А.1.1. Наявність інституційної політики щодо інклюзії» наведено в табл. 3.

Середньоквадратичне відхилення для першого індикатора – 0,79. Шість середньоквадратичних відхилень дорівнюють 4,7. Розмах варіації експертних оцінок для першого індикатора становить $5 - 3 = 2$.

Для індикатора «А.1.1. Наявність інституційної політики щодо інклюзії» розмах варіації менший від шести квадратичних відхилень. Отже, статистичні характеристики взаємо-

Розрахунок середньоквадратичного відхилення за даними ряду розподілу експертних оцінок для першого індикатора

Оцінка експертів у балах, x	Кількість осіб, f	Добуток варіантів на частоти, xf	Середня оцінка в умовних балах, $\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f}$	Відхилення варіантів від середньої, $x - \bar{x}$	Квадрати відхилень, $(x - \bar{x})^2$	Добуток квадратів відхилень на частоти, $(x - \bar{x})^2 f$
3	3	9	-	-1,33	1,77	5,31
4	4	16	-	-0,33	0,11	0,44
5	8	40	-	0,67	0,45	3,59
Усього	15	65	4,33	-	-	9,33

Складено автором.

пов'язані й відповідають нормальному розподілу.

Перевірка достовірності експертних оцінок щодо інших індикаторів соціальної інклюзії показала, що відхилення в експертних оцінках відповідають нормальному розподілу.

Коефіцієнти вагомості індикаторів соціальної інклюзії визначаються за формулою:

$$\alpha_i = \frac{a_i}{\sum_{i=1}^n a_i}, \quad (3)$$

де a_i – сума балів, яку набрав i -й індикатор; n – кількість індикаторів [25].

Коефіцієнти вагомості індикаторів соціальної інклюзії наведено в табл. 4.

З метою виконання порівняльного аналізу політики соціальної інклюзії в різних ЗВО потрібно розробити методичні засади для розрахунку комплексного показника. За допомогою комплексного показника можна проводити рейтингування закладів залежно від міри реалізації в них пріоритету соціальної інклюзії.

Для розрахунку комплексного показника потрібно обчислити одиничні індекси. Пропонуємо такий алгоритм їх обчислення:

– у разі, якщо фактичне значення за певним індикатором не відповідає

встановленому стандарту/нормативу або відсутня певна практика, то одиничний індекс (I_i) за цим індикатором дорівнює 0;

– у разі, якщо фактичне значення за певним індикатором відповідає, перебуває в межах чи перевищує встановлений стандарт/норматив або наявна певна практика, то одиничний індекс (I_i) за цим індикатором дорівнює 1 [25].

Комплексний показник соціальної інклюзії (K) визначається за формулою:

$$K = \sum_{i=1}^n I_i \cdot \alpha_i, \quad (4)$$

де I_i – індекс за i -м індикатором; α_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора; n – кількість індикаторів [25].

Комплексний показник соціальної інклюзії може перебувати в межах від 0 до 1.

Невід'ємною складовою процедури розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії є встановлення діапазонів значень комплексного показника. Одним із підходів є розбиття діапазону значень на рівні інтервали, як-от:

- якщо $K \in [0,8; 1]$, то рівень імплементації пріоритету соціальної інклюзії високий;

Таблиця 4

Коефіцієнти вагомості індикаторів соціальної інклюзії

Індикатор	Сума балів	Коефіцієнт вагомості
A.1.1	65	0,024
A.1.2	65	0,024
A.2.1	63	0,023
A.2.2	70	0,026
A.2.3	62	0,023
A.2.4	72	0,027
A.2.5	64	0,024
A.3.1	68	0,025
A.3.2	66	0,025
A.4.1	69	0,026
A.4.2	73	0,027
A.5.1	70	0,026
A.5.2	65	0,024
A.5.3	61	0,023
A.5.4	56	0,021
A.6.1	68	0,025
A.6.2	69	0,026
B.1.1	70	0,026
B.1.2	67	0,025
B.1.3	71	0,026
B.1.4	70	0,026
B.2.1	64	0,024
B.2.2	61	0,023
B.2.3	68	0,025
B.3.1	71	0,026
B.3.2	62	0,023
B.3.3	56	0,021
B.4.1	69	0,026
B.4.2	69	0,026
B.4.3	70	0,026
B.4.4	71	0,026
B.4.5	61	0,023
V.1.1	67	0,025
V.1.2	57	0,021
V.1.3	62	0,023
V.1.4	65	0,024
V.2.1	59	0,022
V.2.2	63	0,023
V.2.3	59	0,022
V.2.4	56	0,021
V.2.5	68	0,025
Усього	2 682	1

Складено автором.

- $K \in [0,6; 0,8]$ – рівень вищий від середнього;
- $K \in [0,4; 0,6]$ – рівень середній;
- $K \in [0,2; 0,4]$ – рівень нижчий від середнього;
- $K \in [0; 0,2]$ – рівень низький.

З метою реалізації пріоритету соціальної інклюзії важливо розробити стратегії розвитку ЗВО на засадах інклюзивності, рівності, різноманітності, що враховують потреби представників усієї громади.

З-поміж напрямів реалізації пріоритету соціальної інклюзії в академічному середовищі виокремимо такі:

- створення можливостей здобуття освіти протягом усього життя, розвиток освіти дорослих;
- запровадження різних форм, зокрема змішаного та дистанційного навчання, гнучких режимів;
- надання широких можливостей побудови індивідуальних освітніх траєкторій із метою врахування по-

треб різноманітного контингенту здобувачів;

- запровадження інструментів визнання результатів неформальної та інформальної освіти;

- створення інклюзивного безбар'єрного освітнього простору: інклюзивних кампусів, аудиторій, лабораторій для задоволення академічних потреб усіх здобувачів;

- фінансова підтримка – надання грантів, стипендій, кредитів на навчання особам із домогосподарств із низьким рівнем доходу;

- квотування бюджетних місць для здобувачів із соціально незахищених груп населення;

- надання психологічної допомоги здобувачам, котрі її потребують;

- проведення заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я;

- надання рівного доступу для участі в програмах міжнародної академічної мобільності;

- запровадження програм змішаної мобільності, інтернаціоналізації вдома, міжнародної онлайн-співпраці тощо.

Одним з ефективних заходів є запровадження в закладі посади омбудсмена, до обов'язків якого входить вирішення конфліктних ситуацій, пов'язаних із забезпеченням рівності, інклюзивності й доступності.

Важливим напрямом є формування інклюзивної культури в академічному середовищі, що потребує включення в програми професійного розвитку науково-педагогічних працівників модулів з інклюзивної педагогіки, проведення воркшопів, тренінгів, конференцій із проблем соціальної інклюзії, рівності та різноманіття.

Для сприяння інклюзії у вищій освіті органи влади також мають забезпе-

чити достатнє фінансування й належну фінансову автономію ЗВО [26].

Отже, актуальність реалізації пріоритету соціальної інклюзії зумовлена низкою зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на діяльність ЗВО. На сьогодні пріоритет соціальної інклюзії задекларований міжнародними та національними стратегічними й програмними документами. Аналіз публікацій, присвячених питанням соціальної інклюзії, засвідчив, що останніми роками погляд різних міжнародних організацій і дослідників системи освіти змінився й інклюзія стосується залучення всіх здобувачів, незалежно від їхніх характеристик. При цьому різні погляди та підходи до тлумачення соціальної інклюзії в освіті ускладнюють розроблення інструментарію для її моніторингу й оцінювання. Нерідко науковці використовують різні набори характеристик та індикаторів для дослідження соціальної інклюзії. На основі узагальнення підходів різних дослідників сформульовано методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії. Визначено, що методологія його розроблення має ґрунтуватися на сучасних поглядах міжнародних організацій і науковців на соціальну інклюзію. В основу формування індикаторів покладено підхід «вхідні ресурси – процеси – результати». Для визначення достовірності та значущості сформованих індикаторів соціальної інклюзії використано метод експертного опитування. ЗВО можуть застосовувати запропонований інструментарій для оцінювання реалізації пріоритету соціальної інклюзії на інституційному рівні.

Список використаних джерел

1. Rome Ministerial Communiqué. *EHEA*. 2020. URL: <https://ehea2020rome.it/pages/documents>.
2. Tirana Communiqué. *EHEA*. 2024. URL: <https://ehea2024tirane.al/wp-content/uploads/2024/05/Tirana-Communique.pdf>.
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>.
4. *Collins P.* Inclusive team assessment of off-campus and on-campus first year law students using instantaneous communication technology. *The Law Teacher*. 2010. Vol. 44, Iss. 3. P. 309-333. DOI: <https://doi.org/10.1080/03069400.2010.524032>.
5. *Jackson C.* Towards inclusive assessment. *Educational Developments*. 2006. Vol. 7, Iss. 1. P. 19-21.
6. *Morris C., Milton E., Goldstone R.* Case study: suggesting choice: inclusive assessment processes. *Higher Education Pedagogies*. 2019. Vol. 4, Iss. 1. P. 435-447. DOI: <https://doi.org/10.1080/23752696.2019.1669479>.
7. *Shrestha P., Bhattarai P.* Application of Case Study Methodology in the Exploration of Inclusion in Education. *American Journal of Qualitative Research*. 2022. Vol. 6, Iss. 1. P. 73-84. DOI: <https://doi.org/10.29333/ajqr/11461>.
8. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. *UNESCO*. 1994. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.
9. Cali commitment to equity and inclusion in education. International Forum on Inclusion and Equity in Education. *UNESCO*. 2019. Cali, Colombia. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370910>.
10. A Guide to Inclusive Education 2023. *Jesuit Refugee Services*. 2023. URL: https://reliefweb.int/report/world/guide-inclusive-education-2023?gad_source=1&gclid=Cj0KQCjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyWGFmsTwU1QLsUrZ2XYfPjrIWOjkYa_PGOkji8KS9p58Y9j6u5_vQ8aAkUfEALw_wcB.
11. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. *UNESCO*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.54676/JJNK6989>.
12. Conceptualizing Inclusive Education and Contextualizing it within the UNICEF Mission. *UNICEF*. 2014. URL: https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/IE_Webinar_Booklet_1_0.pdf.
13. *Турчина І. С.* Аналіз організації інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти України (на матеріалі офіційних сайтів закладів). *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 489–502. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-489-502](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-489-502).
14. Education for Inclusive Societies Project / OECD. URL: <https://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/>.
15. *Ainscow M.* Inclusion and equity in education: Making sense of global challenges. *Prospects*. 2020. Vol. 49. P. 123-134. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09506-w>.
16. *Booth T., Ainscow M.* Index for inclusion: developing learning and participation in schools / Centre for Studies on Inclusive Education. 2002. URL: <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>.
17. *Mezzanotte C., Calvel C.* Indicators of inclusion in education: A framework for analysis. *OECD Education Working Papers*. 2023. № 300. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/d94f3bd8-en>.
18. Quality Indicators for Effective Inclusive Education Guidebook / New Jersey Coalition for Inclusive Education. 2010. URL: <http://inclusionworks.org/sites/default/files/QualityIndicatorsGuidebook.pdf>.

19. *Vyrostekova J.* Social inclusion of students with special educational needs assessed by the Inclusion of Other in the Self scale. *PLoS ONE*. 2021. Vol. 16, Iss. 4, e0250070. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250070>.

20. *Здрагат С. Г.* До питання формування індикаторів соціальної ефективності інклюзивної освіти. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 67–68. С. 66–71.

21. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area / BFUG Working Group on Social Dimension. Tirana : Bologna Follow-up Group, 2024. URL: https://ehea.info/Immagini/BFUG_BE_VA_88_9_5_2_WG_SD_Indicators_and_Descriptors.pdf.

22. *Hubbard K., Gawthorpe P.* Inclusive Higher Education Framework. University of Hull. URL: <https://www.inclusiveeducationframework.info/wp-content/uploads/2023/05/Inclusive-Education-Framework-2.pdf>.

23. Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators? / F. Kaiser et al. U-Multirank, 2022. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25487.19361>.

24. *Jaegler A.* How to Measure Inclusion in Higher Education: An Inclusive Rating. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, Iss. 14, 8278. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148278>.

25. *Цимбалюк С. О.* Гідна оплата праці: теоретико-методологічні засади та механізм реалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 294 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/35636>.

26. *Оржель О., Отич О.* Соціальний вимір ЄПВО як стратегія посилення інклюзивності вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2024. Вип. 2 (215). С. 79–87. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-79-87](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-79-87).

Svitlana Tsybaliuk

Dr. Sc. (Economics), Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, tsybaliuk.svitlana@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6194-4035>

THEORETICAL AND APPLIED FRAMEWORK FOR THE STUDY OF SOCIAL INCLUSION IN HIGHER EDUCATION

Abstract. *Today, the implementation of the priority of social inclusion should become an integral part of the policy of higher education institutions (HEIs), due to the increasing number of people with health problems, which creates barriers to obtaining education and continuing to work in the previously acquired profession. The purpose of the study is to analyse approaches to developing social inclusion indicators and to develop methodological foundations for assessing social inclusion in educational institutions. Based on critical generalisation, the methodological foundations for developing tools for studying social inclusion in HEIs have been formulated. The methodology for developing the tools is based on the modern vision of social inclusion in education as the involvement of all students regardless of their characteristics. A comparative analysis of the approaches of various international*

organisations and scholars to the development of social inclusion indicators has been carried out. Social inclusion indicators for HEIs have been proposed based on the generalisation of different approaches to selecting social inclusion indicators and the established methodological principles. To formulate the indicators, the "input resources - processes - results" approach has been used. Indicators for measuring input resources have been formed in the following dimensions: policy; educational environment and financial resources; communication; curriculum and teaching materials; teacher training and leadership and educational management. Indicators for measuring the educational process include indicators in the context of the following dimensions: climate in HEIs; teaching and didactic practices; organisation of education and individual support. Outcome indicators include indicators that characterise the engagement and success of students. The expert survey method has been used to determine the reliability and significance of the developed social inclusion indicators. HEIs can use the proposed tools to assess the implementation of social inclusion priorities at the institutional level.

Keywords: higher education, higher education institutions, social inclusion, social inclusion indicators.

References

1. EHEA. (2020). *Rome Ministerial Communiqué*. Retrieved from <https://ehea2020rome.it/pages/documents>.
2. EHEA. (2024). *Tirana Communiqué*. Retrieved from <https://ehea2024tirane.al/wp-content/uploads/2024/05/Tirana-Communique.pdf>.
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n. d.). *Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> [in Ukrainian].
4. Collins, P. (2010). Inclusive team assessment of off-campus and on-campus first year law students using instantaneous communication technology. *The Law Teacher*, 44(3), 309-333. DOI: <https://doi.org/10.1080/03069400.2010.524032>.
5. Jackson, C. (2006). Towards inclusive assessment. *Educational Developments*, 7(1), 19-21.
6. Morris, C., Milton, E., & Goldstone, R. (2019). Case study: suggesting choice: inclusive assessment processes. *Higher Education Pedagogies*, 4(1), 435-447. DOI: <https://doi.org/10.1080/23752696.2019.1669479>.
7. Shrestha, P., & Bhattarai, P. (2022). Application of Case Study Methodology in the Exploration of Inclusion in Education. *American Journal of Qualitative Research*, 6(1), 73-84. DOI: <https://doi.org/10.29333/ajqr/11461>.
8. UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.
9. UNESCO. (2019). *Cali commitment to equity and inclusion in education. International Forum on Inclusion and Equity in Education*. Cali, Colombia. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370910>.
10. Jesuit Refugee Services. (2023). *A Guide to Inclusive Education 2023*. Retrieved from https://reliefweb.int/report/world/guide-inclusive-education-2023?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyWGFmsTwU1QLsUrZ2XYfPjrIWOjkYa_PGOkji8KS9p58Y-9j6u5_vQ8aAkUfEALw_wcB.
11. UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all*. DOI: <https://doi.org/10.54676/JJNK6989>.

12. UNICEF. (2014). *Conceptualizing Inclusive Education and Contextualizing it within the UNICEF Mission*. Retrieved from https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/IE_Webinar_Booklet_1_0.pdf.
13. Turchyna, I. S. (2024). Analysis of the Organisation of the Inclusive Educational Environment of Higher Education Institutions of Ukraine (on the material of official sites of institutions). *Perspectives and Innovations of Science*, 6(40), 489-502. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-489-502](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-489-502) [in Ukrainian].
14. OECD. (n. d.). *Education for Inclusive Societies Project*. Retrieved from <https://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/>.
15. Ainscow, M. (2020). Inclusion and equity in education: Making sense of global challenges. *Prospects*, 49, 123-134. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09506-w>.
16. Booth, T., & Ainscow, M. (2002). Index for inclusion: developing learning and participation in schools. *Centre for Studies on Inclusive Education*. Retrieved from <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>.
17. Mezzanotte, C., & Calvel, C. (2023). Indicators of inclusion in education: A framework for analysis. *OECD Education Working Papers*, 300. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/d94f3bd8-en>.
18. New Jersey Coalition for Inclusive Education. (2010). *Quality Indicators for Effective Inclusive Education Guidebook*. Retrieved from <http://inclusionworks.org/sites/default/files/QualityIndicatorsGuidebook.pdf>.
19. Vyrastekova, J. (2021). Social inclusion of students with special educational needs assessed by the Inclusion of Other in the Self scale. *PLoS ONE*, 16(4): e0250070. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250070>.
20. Zdrahat, S. H. (2015). On the issue of forming indicators of social efficiency of inclusive education. *Social Technologies: Actual Problems of Theory and Practice*, 67-68, 66-71 [in Ukrainian].
21. BFUG Working Group on Social Dimension. (2024). *Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area*. Tirana: Bologna Follow-up Group. Retrieved from https://eha.info/Immagini/BFUG_BE_VA_88_9_5_2_WG_SD_Indicators_and_Descriptors.pdf.
22. Hubbard, K., & Gawthorpe, P. (n. d.). *Inclusive Higher Education Framework*. University of Hull. Retrieved from <https://www.inclusiveeducationframework.info/wp-content/uploads/2023/05/Inclusive-Education-Framework-2.pdf>.
23. Kaiser, F., Veidemane, A., Craciun, D., Schmidt, N., Mihut, G., Nur, M. ...& Stoychev, G. (2022). *Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators?* U-Multirank. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25487.19361>.
24. Jaegler, A. (2022). How to Measure Inclusion in Higher Education: An Inclusive Rating. *Sustainability*, 14(14): 8278. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148278>.
25. Tsymbaliuk, S. O. (2019). *Decent remuneration: theoretical and methodological foundations and implementation mechanism*. Kyiv: KNEU. Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/35636> [in Ukrainian].
26. Orzhel, O., & Otych, O. (2024). Social dimension of EHEA as a strategy for enhancing higher education inclusivity. *Image of the Modern Pedagogue*, 2(215), 79-87. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-79-87](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-79-87) [in Ukrainian].